

*Удовиченко І.В.
Сумський державний педагогічний університет*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ НАСТУПНОСТІ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ТА ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ПРИ ВИВЧЕННІ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН

На сучасному етапі модернізації національної системи освіти актуальну роль відіграє пошук оптимальних шляхів реалізації неперервної освіти в Україні, що забезпечить організаційну та змістовну єдність, наступність і взаємозв'язок усіх її ланок. Одним із шляхів розв'язання даної проблеми є використання принципу наступності в освітньо-виховному процесі сучасної школи.

У вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі питання наступності досліджувалося у різних аспектах : навчанні та вихованні учнів загальноосвітніх шкіл (Б. Ш. Алієва, В. Г. Санько та ін.), викладанні окремих дисциплін (В.Д.Лисенко, М.А.Машовець, Д.І.Струннікова та ін.), профільній підготовці спеціалістів (Б.Г.Ананьєв, О.К.Бушля, В. М. Мадзігон, Н. Г. Калашник та ін.), роботі дитячого садка і школи (Л.В.Іщенко, Я.А.Коменський, Й.–Г.Песта-лоцці, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський та ін.), формуванні навчальних умінь (І.І.Гончарова, Г.С.Тарасенко та ін.), в ознайомленні з природою (Т.А.Ковальчук, В.Д.Лисенко та ін), навчанні та вихованні на різних вікових етапах (С.І.Архангельський, Ю.К.Бабанський, О.Г.Мороз та ін.), а також філософські (Г.Н.Ісаченко) та психолого-педагогічні основи наступності (Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, О.В.Запорожець, Г.О.Люблінська, М.І.Киященко, О.В.Нікольська, В.М.Поліщук, С.В.Савіна та ін.).

Проблема наступності в навчанні та вихованні була висвітлена ще представниками Стародавнього Риму, зокрема М. Ф. Квінтіліаном. У працях мислителів Середньовіччя Т.Кампанелли, Т.Мора, М.Монтеня, а також представників науки і літератури Київської Русі надавалося великого значення наступності у навчально-виховній роботі з дітьми [1].

До тлумачення поняття “наступність” науковці підходять по-різному. Тому, сутність феномену наступності пояснюють як з філософської, так і з психологічної чи педагогічної точки зору. У працях вітчизняних та зарубіжних педагогів, питання наступності трактується як педагогічна проблема (О.Л.Венгер, В. І.Водовозова, Є.О.Гугель, Б.Д.Ельконін, Т. О. Ковальчук, Я. А. Коменський, В. Я.Ликова, Н. В. Лисенко, І. Г. Песталоцці, В. М. Поліщук, А .С. Симонович, Є. І.Тихеева, К.Д.Ушинський, С.Г.Шацький та ін.), як філософська категорія (Г.Н.Ісаєнко), одна із умов процесу розвитку (Б.Г.Ананьєв), опора на засвоєне (Л.І.Ганеліна), зв'язок попереднього і наступного матеріалу (С.М.Годнік), опора на моральний досвід , а не лише на знання дітей (В.Г.Санько), зміна форм, методів виховання з урахуванням

вікових особливостей (С.В.Савіна), встановлення закономірних зв'язків (М.А.Машовець) тощо.

Автор даної статті розглядає наступність як одну із дидактичних категорій, зокрема, як принцип навчання.

У філософському словнику наступність (спадкоємність) трактується як зв'язок між різними етапами або ступенями розвитку, сутність якого полягає у збереженні тих чи інших елементів цілого або окремих сторін його організації при переході від одного етапу до іншого і взагалі при будь-яких якісних змінах [6].

У педагогічному словнику наступність у навчанні розглядається як послідовність і систематичність у розміщенні навчального матеріалу, зв'язок і узгодженість ланок і етапів навчання.

У педагогічній енциклопедії можна прочитати: "Наступність у навчанні полягає в установленні необхідного зв'язку і правильного співвідношення між частинами навчального предмету на різних ступенях його навчання. Наступність характеризується також вимогами, які висувуються до знань, умінь учнів на кожному етапі навчання, до форми, методів, принципів пояснення нового матеріалу і в усій подальшій роботі в його засвоєнні" [2, 402].

Аналіз педагогічної літератури, вивчення позитивного досвіду дошкільної освіти, початкової та основної школи з організації екологічного виховання школярів виявили, з одного боку, зростання дослідницького інтересу до питання екологізації освітнього процесу, розв'язання цілої низки важливих дослідних завдань, що стосуються наступності. З іншого боку, залишаються нерозв'язаними актуальні питання наступності екологічного виховання школярів початкової та основної школи при вивченні саме природничих дисциплін.

Завданням даної статті є проаналізувати можливості основних сучасних навчальних програм по вивченню природничих дисциплін у початковій та основній школі, розглянути особливості ускладнення понять еколого-флористичного спрямування від початкової (чотирирічної) до середньої ланки загально-освітньої школи у методологічному напрямку, довести раціональність використання запропонованої автором комбінованої структурно-інформаційної графіки (КСІГ) у екологічному вихованні школярів.

З даною метою був проведений порівняльний аналіз державних програм для середньої загальноосвітньої школи (1-5 класи) навчальних курсів "Я і Україна" (1-4 класи) та "Рідний край" (5 клас).

Навчальний курс "Я і Україна" розроблений на основі науково-педагогічної концепції поетапного формування самосвідомості учнів, як каталізатора їхньої соціалізації та відповідно до вимог Державного стандарту освітньої галузі "Людина і світ", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України, Типових навчальних планів

початкової школи з українською мовою навчання та з мовами навчання національних менших. В основу курсу покладено науково доведену і практично перевірену ідею, згідно з якою поступове ознайомлення школярів зі знаннями про самих себе, про найближче і більш віддалене природне середовище сприяє розвитку їхньої самосвідомості та допомагає самовизначенню у довірливості, починаючи з сім'ї, школи, родини, рідного краю, України, закінчуючи людством у цілому [3].

Навчальний курс “Я і Україна” реалізується варіативно: наскрізним інтегрованим курсом або окремими предметами.

Для порівняння була взята програма Міністерства освіти і науки України для загальноосвітніх навчальних закладів по викладанню географії в 5-10-их класах, зокрема, курс “Рідний край”, який реалізується за рахунок державного компоненту, як самостійна шкільна дисципліна з багатоплановим змістом. Вивчаючи його, учні набувають елементарних знань про свою місцевість і готуються до усвідомленого сприйняття наукових географічних знань наступних систематичних курсів. “Рідний край” є перехідною ланкою між початковою природничо-науковою освітою учнів, де дитина переважно нагромаджує відомості про навколишній світ, і подальшою географічною освітою, що полягає у пізнанні причин явищ і властивостей об'єктів, природи і суспільства.

Цілями даної порівняльної характеристики є:

- відбір назв тем з розділів, де зустрічаються поняття екологічного спрямування;
- аналіз комплексу екологічних знань, умінь та навичок (далі ЗУН), якими оволодівають учні в процесі опанування певного навчального курсу;
- дієвість принципу наступності при вивченні природничих дисциплін у початковій та 5-ому класі основної школи.

Аналіз програмного матеріалу представимо в таблиці 1: “Порівняльна характеристика екологічної спрямованості програм для середньої загальноосвітньої школи по вивченню природничих дисциплін”.

Таблиця 1

**Порівняльна характеристика екологічної спрямованості
програм для середньої загальноосвітньої школи
з вивчення природничих дисциплін**

Навчальний курс						
Я і Україна. Навколишній світ	Я і Україна. Довкілля	Я і Україна	Я і Україна. Природознавство	Я і Україна. Довкілля	Я і Україна	Рідний край
Програму підготували						
Н.Бібік, Н.Коваль	В.Льченко, К.Гуз	Р.Арцишевський, Є.Дурманенко Р.Рославець та інші	Т.Байбара	В.Льченко, К.Гуз	Р.Арцишевський, С.Балашова, Є.Дурманенко, І.Киричук	Авторський колектив лабораторії навчання і виховання молодших школярів інституту педагогіки АПН України
Клас та віковий ценз, що охоплює курс						
1-2 клас – 7-8 років	1-2 клас – 7-8 років	1-2 клас – 7-8 років	3-4 клас – 8-9 років	3-4 клас – 8-9 років	3-4 клас – 8-9 років	5 клас – 10 років
МЕТА						
Сприяти формуванню у малого українця потреби до пізнання світу і людини в ньому як соціальної і біологічної істини; засвоєнню духових цінностей у різноманітних сферах: пізнавальній, моральній, діяльнісно- вольовій, емоційній, естетичній, комунікативній; виховуванню патріотизму, поваги до української держави, її символіки, бажання зробити свій внесок у становлення України, як демократичної заможної держави; створення теоретичної бази для інтелектуального розвитку школярів [3]	Формування особистості майбутнього громадянина України – людини, здатної брати на себе відповідальність за своє майбутнє і майбутнє рідної землі (природне довкілля) та свого народу (суспільне довкілля). Мета реалізується через створення психолого- педагогічних умов (змісту, поваги до української держави, її символіки, бажання зробити свій внесок у становлення України, як демократичної заможної держави; створення теоретичної бази для інтелектуального розвитку школярів.[3]	Засвоєння узагальнених і емпіричних уявлень та понять про природу, суспільство і місце в ньому людини, розширення соціального та пізнавального досвіду; вироблення свідомого ставлення до інших людей, природного і соціокультурного середовища, до традицій українського народу; формування особистої культури та почуття патріотизму у молодших школярів. [3]	Формування в учнів уявлення про цілісність природи, виховання гуманної, творчої, соціально активної особистості, здатної екологічно мислити, дбайливо ставитися до природи, розуміти значення життя як найвищої цінності. [4]	Формування особистості майбутнього громадянина України – людини, здатної брати на себе відповідальність за своє майбутнє і майбутнє рідної землі (природне довкілля) та свого народу (суспільне довкілля). [4]	Сприяння самоусвідомленню учнів через пізнання самих себе як невід'ємної частини світу – на цьому етапі досягається з допомогою здобутих раніше знань про людину (її організм, психічні властивості, соціальні та моральні якості тощо), а також про навколишнє природне і соціальне середовище. [4]	Формування у свідомості учнів системи поглядів, принципів, норм поведінки щодо географічного середовища; засвоєння початкових географічних знань про природу, населення, культурний розвиток і господарство своєї місцевості. [5]

ТЕМИ З ЕКОЛОГІЧНОЮ ТЕРМІНОЛОГІЄЮ

1 клас	1 клас	1 клас	3 клас	3 клас	3 клас	5 клас

Тема: „Природа навколо нас”. - „Що належить до природи: як дбати про чистоту повітря”. - „Вода”: яка вода шкідлива; „жива” і „мертва” вода у казках; як турбуватися про чистоту маленьких і великих річок, ставків, озер, морів. - „Грунт”: як люди дбають про ґрунт; вшанування землі. - „Рослини”: що загрожує зеленому другу; як турбуватися про рослинний світ. - „Тварини”: охорона тварин і турбота людини про них у різні пори року; створення “книги скарг рослин і тварин”. Тема: „Твій рідний край”: охорона природи найближчого оточення.	Тема: ”Вступ. Поняття про довкілля та його вивчення”: - урок серед природи; краса в довкіллі; - узагальнюючий урок: як вивчатимемо довкілля; формування уявлення про довкілля як середовище в якому живе людина. Тема: ”Хто живе в довкіллі”: довкілля людей, ситуативні задачі на визначення позитивної і негативної поведінки людей.	Тема: ”Природа”. - Людина – частина живої природи, чи можуть люди жити без природи. - Чому ми повинні берегти природу. Чому необхідно оберігати рослини і доглядати за тваринами. Я та інші живі істоти. Тема: ”Суспільство і культура”. Поруч зі мною живуть тварини і ростуть рослини	Тема: ”Вступ. Природа і ми”. “Що таке природа”: цінність природи для людей; зміни в навколишньому середовищі; негативний вплив діяльності людей на природу. Охорона природи. Червона книга України. Відповідальність кожної людини за збереження природи (екскурсії). Тема: ”Нежива природа”. - “Повітря”: домішки в повітрі, значення повітря для рослин, тварин і людей. Охорона повітря. - “Вода”: охорона води та її економне використання; - “Гірські породи”: охорона корисних копалин. - “Грунт”: охорона ґрунтів від руйнування. Тема: „Жива природа”. Зелене диво Землі рослини (екскурсії, практична робота). Тема: ”Цілісність природи”. Взаємозв’язки у природі.	Тема: ”Вступ. Готуємося до спостереження”. Екологія, екологічна стежина (уроки серед природи). Тема: ”Спостерігаємо за рослинами”. Рослини твоєї місцевості, занесені до Червоної книги. Тема: ”Спостерігаємо за тваринами”. Природоохоронна робота у твоїй місцевості. Тема: ”Спостерігаємо за людиною”: урок серед природи – день довкілля.	Тема: ”Людина”. Умови існування людини; залежність довголіття людини від чинників довкілля. Тема: „Природа”. Охорона води від забруднення; охорона повітря; охорона ґрунтів. Поняття про Червону книгу України. Екологічна культура людини та її вияви щодо природи рідного краю, України.	Тема: “Вступ”. Ознайомлення з природою своєї місцевості восени (екскурсія). Тема: „Повітря. Погода”. Охорона повітря. Тема: ”Вода в природі-проблеми водопостачання. охорона водних об’єктів свого краю. Місцеві гідрологічні пам’ятки природи. Тема: „Грунт” Значення ґрунтів в житті та діяльності людини. Найпоширеніші ґрунти своєї місцевості. Охорона ґрунтів. Тема: „Рослинність і тваринний світ”. Найбільш поширені види тварин і рослин своєї місцевості. Рослини і тварини занесені до Червоної книги України, їх охорона. Тема: ”Взаємодія людини і природи. Охорона природи”. Діяльність людини та її наслідки (прикладно позитивного і негативного впливу людини на природу краю). Необхідність охорони природи. Правила природоохоронної поведінки. Заходи, спрямовані на збереження природи і покращення умов життя населення. Природоохоронні об’єкти свого краю. Ознайомлення з природою своєї місцевості навесні (екскурсія).

2 клас.	2 клас	2 клас	4 клас	4 клас	4 клас
Тема: „Природа навколо нас”. “Літо”: охорона природи – невідмінна умова охорони здоров’я людей; як навчитися жити у мирі і злагоді з природою. Тема: „Твій рідний край”: Охорона природи рідного краю.”	Тема: „Людина у довкіллі”: поведінка в довкіллі та громадських місцях; любов до себе, рідних і близьких, до рідного краю, до життя. Тема: ”Оздоровчі сили природи”. Ставлення пращурів до Сонця, Землі, води, вогню. Урок серед природи; поведінка дітей в осінньому довкіллі. Тема: ”Дивосвіт життя”: - узагальнюючий урок: довкілля – спільне середовище життя для людей, тварин і рослин.	Тема: „Природа”. Значення рослин для природи і життя людей; значення тварин для природи і життя людей. Залежність стану природи від діяльності людини. Тема: „Людина” Людина – частина живої природи. Залежність людини від природи. Що означає бути хворим. Вивчай свій організм. Тема: „Суспільство і культура”. Зелені насадження нашого міста (села). Як я дбаю про красу рідного міста (села).	Тема: ”Планета-Земля”. Охорона природи на ній Тема: ”Наша Батьківщина – Україна”. Охорона природи в Україні. Тема: ”Рідний край”. Охорона корисних копалин, ґрунтів, природи (екскурсія)	Тема: ”Як проводити дослідження”. Дослідження екологічних зв’язків у довкіллі. Екологічні проблеми моєї місцевості (практична робота). Тема: ”Досліджую довкілля”: тепло, паливо та забруднення повітря. Екологічні проекти збереження тепла, чистоти повітря. Чи впливаємо ми на погоду? Машини, прояви їх роботи у довкіллі (демонстрації, практичні роботи, уроки серед природи). Тема: „Україна на планеті Земля». Урок серед природи досліджуємо природну зону свого довкілля; – узагальнюючий урок: наші пращури – дослідники і охоронці рідної землі.	Тема: „Природа”. Заповідники, національні парки України. Природоохоронна діяльність в Україні Збереження природи Землі – завдання людства.

Сукупність екологічних знань, умінь та навичок (ЗУН), якими повинні оволодіти учні						
1 клас	1 клас	1 клас	3 клас	3 клас	3 клас	5 клас
- учні мають набути навички самостійних корисних дій щодо догляду за деревами, кімнатними рослинами; протидіяти тим, хто шкодить природі;	- учні повинні знати правила поведінки у довкіллі; - вміти моделювати середовище рослини, тварини.	- учні повинні знати ознаки живої і неживої природи; розуміти, що людина – частина живої природи; - учні повинні мати уявлення про різноманітність живих організмів, про те, від чого залежить здоров'я людини; - вміти порівнювати об'єкти живої і неживої природи; - ставитися з повагою до природи.	- учні повинні знати взаємозв'язки в неживій та живій природі, між ними та вплив людини на природу, норми і правила поведінки в природі; - учні повинні вміти виконувати правила поведінки в природі, брати посильну участь в охороні природи своєї місцевості, висловлювати оцінні судження про предмети і явища природи, свою поведінку та поведінку інших людей у природі.	- учні повинні знати риси спостерігача; - учні повинні мати уявлення про рослини і тварин своєї місцевості, занесених до Червоної книги; - учні повинні вміти складати план і проводити спостереження на екологічній стежині; - учні повинні володіти правилами поведінки щодо оцінювання екологічної і неекологічної поведінки.	- учні повинні знати назви місцевих рослин і тварин, занесених до Червоної книги України; - учні повинні вміти брати посильну участь у природоохоронній діяльності; набути таких якостей, як повага і любов до рідного краю.	- учні повинні знати особливості природи своєї місцевості; властивості повітря та його значення для життя людини; види ґрунтів своєї місцевості та правила їх охорони, вплив властивостей ґрунту на врожайність с/г рослин; стан водних об'єктів своєї місцевості, рослин і тварин краю, що занесені до Червоної книги України; яких змін зазнала природа краю під впливом господарської діяльності людини; джерела забруднення повітря, водойм, ґрунтів; правила поведінки у природі; заходи, які спрямовані на охорону природи, покращення умов життя населення; учні повинні вміти наводити приклади природоохоронних заходів, які здійснюються в своїй місцевості; охороняти ґрунти своєї місцевості; наводити приклади та виявляти взаємозв'язки між ґрунтово-рослинним покривом, тваринним світом, поверхнею, водами та кліматом; робити висновки про значення природи і її багатств для господарської діяльності людей; виявляти наслідки впливу людини на природу та дотримуватися правил природоохоронної поведінки.

2 клас	2 клас	2 клас	4 клас	4 клас	4 клас	4 клас
- учні повинні мати уявлення про необхідність охорони повітря, води, ґрунту, рослин і тварин; – вміти брати участь в охороні пам'яток свого краю, в природоохоронній діяльності; дотримуватися народних традицій у взаєминах з людьми; відносинах з природою; – учні повинні орієнтуватися в природному і с - учні мають набути таких якостей поведінки: бережливо ставитися до природи.	- учні повинні знати основні взаємозв'язки людини, як живої істоти із Сонцем, Землею, водою, повітрям; – роль оздоровчих сил природи у житті людини; – про роль кожного з компонентів у довкіллі в житті людини; про ставлення минулих поколінь до рослин, тварин, як оберегів; - учні повинні вміти визначати загальні зв'язки живих істот з довкіллям.	- учні повинні розуміти необхідність природоохоронних дій; мати загальні уявлення про зв'язок живого та неживого; - учні повинні вміти спостерігати за станом природи; мати навички обережності при насадженні; – цінувати красу рідної природи; – негативно оцінювати дії тих, хто забруднює природне середовище, нищить рослини чи зручається над тваринами.	- учні повинні знати про особливості природи рідного краю; с/г діяльність та охорону природи, норми і правила поведінки в природі; - учні повинні вміти в навчальних і реальних ситуаціях оцінювати об'єкти природи, свою поведінку та інших людей в природі з позиції її природоохоронної доцільності, здійснювати систематичне екологічне прогнозування змін у природі під дією на неї людини; - визначати заходи з охорони природи, свою участь в них; дотримуватися правил поведінки в природі, в доступній формі пропагувати знання про охорону природи; - брати участь у практичних заходах з охорони природи	- учні повинні знати природні зони рідного краю; - учні повинні мати уявлення про екологічні зв'язки в довкіллі; екологічні проблеми Землі й України; - учні повинні вміти аргументувати необхідність збереження пам'яток свого краю та заповідних місць; брати участь в охоронній роботі; - учні повинні володіти правилами поведінки щодо аргументації необхідності охорони довкілля, уявлень про відповідальне ставлення до навколишнього світу.	- учні повинні знати про залежність життя людей від стану навколишнього середовища, взаємозв'язки у природі.	

Ступінь реалізації принципу наступності при вивченні природничих дисциплін у початковій та 5-ому класі основної школи представлено у вигляді аналізу ускладнення понять еколого-фіористичного спрямування (табл.2).

Таблиця 2

Теми екологофористичного спрямування від початкової до 5-го класу основної школи (по вертикалі)

Класи Програми авторів	Н.Бібік Н.Коваль Т.Байбара	В.Ільченко К.Гуз	Р.Арцишевський Є.Дурманенко та інші.
1 клас	- Різноманітність рослин - Що дають рослини людям. - Що загрожує зеленому другу. - Як турбуватися про рослинний світ.	- Моделювання зв'язків у довкіллі.	- Різноманітність рослин. - Сезонні зміни в житті рослин. - Чому ми повинні оберігати рослини.
2 клас	- Пори року. - Сезонні спостереження протягом року. - Охорона природи-неодмінна умова охорони здоров'я людей. Як навчитися жити в мирі й злагоді з природою. - Охорона природи рідного краю.	- Світ рослин. - Культурні й дикорослі рослини у твоєму довкіллі. - Довкілля – спільне середовище життя для людей, тварин і рослин.	- Ознайомлення з навколишнім світом. - Різноманітність рослинного світу. - Будова квіткових рослин. - Дикорослі та культурні рослини. - Значення рослин для природи і життя людей. - Залежність стану природи від діяльності людини. - Зелені насадження нашого міста, (села). - Як я дбаю про красу рідного міста (села).
3 клас	- Значення заповідників для збереження природи. - Червона книга України. - Значення рослин у природі. - Цінність рослин для людей. - Види рослин. - Зовнішня будова рослин. - Різноманітність рослин у природі. - Довкілля рослин. Пристосування рослин до різних умов життя і до захисту від винищення у природі. - Збереження і охорона рослин (екскурсія).	-Екологія. - Екологічна стежина. - Будова рослини. - Боротьба рослин за життя. - Види рослин твоєї місцевості. - Розповсюдження рослин та пристосування до навколишнього середовища. - Спостереження за рослинами. - Рідкісні рослини. Рослини твоєї місцевості, занесені до Червоної книги. - Пристосування рослин до умов середовища.	- Розмноження, ріст і розвиток рослин. - Рослини – джерело поживних речовин і кисню для тварин і людини. - Природні угруповання (загальна характеристика), їх особливості. - Краса рідної природи. - Поняття про Червону книгу України. - Екологічна культура людини та її вияви щодо природи рідного краю, України.
4 клас	- Розташування природних зон на території України. - Охорона природи в Україні. - Природні угруповання	- Чому я хочу стати природодослідником? - Дослідження екологічних зв'язків у довкіллі. Екологічні проблеми	- Заповідники, національні парки України. - Природоохоронна діяльність в Україні. - Багатство й різноманітність

	рідного краю.	моєї місцевості. - Природні зони України та рідного краю.	рослинного світу Землі. - Збереження природи Землі - завдання людства.
Програма авторів	Авторський колектив лабораторії навчання і виховання молодших школярів інституту педагогіки АПН України		
Клас			
5 клас	- Рослинний світ свого краю. - Умови життя й розвитку рослин. - Найбільш поширені види рослин своєї місцевості. - Рослини , занесені до Червоної книги України, їх охорона. - Необхідність охорони природи. - Правила природоохоронної поведінки. - Заходи , спрямовані на збереження природи і покращання умов життя населення. - Природоохоронні об'єкти свого краю. - Ознайомлення з природою своєї місцевості навесні (екскурсія).		

Порівняльний аналіз програм дає підстави зробити такі висновки:

– програма авторів Р.Арцишевського, С.Балашової, Є.Дурманенко, І.Киричук, за 3-4 клас навчального курсу „Я і Україна”, передбачає незначну кількість тем, в яких зустрічаються поняття екологічного спрямування, в порівнянні з іншими програмами;

– у переліку природоохоронних ЗУН, якими повинні оволодіти учні відсутня саме екологічна термінологія;

– при великому переліку флористичних тем та систематичності використання флористичних понять в учбовому процесі, наступність(як ускладнення) при вивченні природничих дисциплін у початковій та основній школах виявлена досить нечітко;

– з метою реалізації принципу наступності в екологічному вихованні учнів початкової та основної школи, в програми курсів природничого циклу необхідно внести доповнення до переліку екологічної термінології, що є перспективним напрямком даної роботи.

Використана література:

1. Струннікова Д. І. Наступність в ознайомленні з природою дітей 6 і 7 років (в умовах діяльності навчально-виховного комплексу “школа – дитячий садок”): Дис. ... канд.пед.наук. – Чернівці, 2000. – 179с.

2. Педагогическая энциклопедия / Гл. ред. И. А. Комаров, Ф.Н.Петров, А.И.Богомолов, Н.К.Гончаров и др. – М.: Советская энциклопедия, 1968. – Т. 3. – 879 с.

3. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-2 класи. – К.: Початкова школа. – 2001. – 296 с.

4. Програми для середньої загальноосвітньої школи.3-4 класи. – К.: Початкова школа. – 2003. – 296 с.

5. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів (географія) 5-10-ий класи. Краще знання. Географія. Туризм. – К., 2003. – № 29 (322) серпень. – С. 5-24.

6. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 560 с.

7. Odum. E.P. Fundamentals of Ecology. – New York : Saunders, 1959. – 546 p.

Анотація

Данная статья раскрывает степень реализации принципа преемственности в учебно-воспитательном процессе начальной и основной школы во время изучения естественных наук. Акцентируется внимание на экологическую направленность курсов.

Фалковська Зоряна
Національний аграрний університет

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ
СТУДЕНТІВ-АГРАРНИКІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ**

Уже немало часу пройшло від початку перетворень у суспільно-політичному та економічному житті України, але цей процес продовжує характеризуватися посиленням деструктивних тенденцій у свідомості людини, її поведінці, знеціненню традиційних моральних цінностей. Морально-психологічна підготовка сучасного фахівця, випускника аграрного закладу не повною мірою відповідає вимогам суспільства, оскільки падає престиж багатьох спеціальностей, а отже, втрачається інтерес до праці за набутою професією, тому третина працівників працює не за фахом. Зростає також потік міграції висококваліфікованих спеціалістів за межі країни.

Процес перебудови свідомості людини, а, отже, і системи її цінностей, стереотипів мислення, звичок, відбувається складніше, триваліше, ніж у інших сферах життєдіяльності. Кожен етап такої перебудови має свої особливості, які зумовлюються об'єктивно-суб'єктивними чинниками.

Ця проблема надзвичайно багатогранна та багатоаспектна. Її досліджували філософи й психологи: К.О. Абульханова-Славська, В.О. Василенко, О.Г. Асмолова, Н.Ф.Добриніна, Б.С. Братусь, О.М. Леонтєв, І.І. Чеснокова, які розглядають свідомість як цінність людини, в якій виявляється її нормативно-оцінне ставлення до дійсності. Надзвичайно великий внесок у дослідженні цієї проблеми зробили також сучасні дослідники (О.В. Сухомлинська, І.Д. Бех, В.С. Болгаріна, М.Й. Боришевський, І.А.Зязюн та ін.). Одним із аспектів є дослідження характеру цінностей, сутнісних тенденцій у їх змінах серед сучасної студентської молоді, є виявлення найбільш характерних перетворень, що відбуваються у ціннісній парадигмі.

Таким чином, актуальність теми зумовлена як теоретичною, так і практичною необхідністю обґрунтування педагогічних умов формування моральних цінностей студентів-аграрників у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів, розробки критеріїв, методик виявлення моральних цінностей студентів. Слід усвідомлювати, що система цінностей є однією з форм самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних та інших сил і уявлень особистості, які перебувають у тісному взаємозв'язку із її потребами, інтересами, мотивами поведінки. Від змісту